

Застровська С. О.,
кандидат філологічних наук, професор,
завідувач кафедри німецької філології
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки
Найдюк О. В.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри сучасних європейських мов
Університету державної фіскальної служби України

ПРОБЛЕМАТИКА ДОСЛІДЖЕННЯ АВТОПРЕЦЕДЕНТУ

Анотація. У статті розглянуто поняття інтертекстуальності та прецедентності. Серед різних прецедентних феноменів особлива увага приділяється автопрецедентам та на фактичному німецькомовному матеріалі демонструється особливість функціонування автопрецедентних феноменів.

Ключові слова: інтертекстуальність, прецедентність, прецедентний феномен, прецедентне ім'я, автопрецедент, соціумно-прецедентні феномени.

Постановка проблеми. Актуальним об'єктом сучасних розвідок у координатах гуманітарної парадигми, беручи до уваги її антропоцентричний характер і роль в епоху постмодерну, є інтертекстуальність, яка корелює з прецедентністю.

Інтертекстуальність – це поняття, яке є ознакою того способу, яким текст прочитує історію літератури і вписується в неї. Інтертекстуальність передбачає не просте наслідування чи копіювання «чужих текстів» [1, с. 29–47], а «творчий діалог», не повторення попереднього, а розвиток нового тексту, його діалогізацію [2, с. 6]. Науковців цікавить проблема взаємодії «свого» і «чужого» слова, художнє втілення «чужого як свого» [1, с. 29–47], використання поетики того чи іншого твору у відкритому або завуальованому вигляді, перекодування поетики чужого твору у власних художніх цілях. «Ланцюжок текстів, які цитують один одного», показує, що художня література пов'язана багатьма інтертекстуальними паралелями з попередньою літературою і культурою в цілому [2, с. 6].

Бахтінське розуміння тексту як діалогу автора зі своєю попередньою і сучасною йому культурою розвинуто в роботах Ю.М. Лотмана [3, с. 4–6; 3, с. 39–40; 3, с. 103–134], Б.М. Гаспарова [4, с. 283], І.В. Арнольд [5, с. 350–362]. Зокрема Ю.М. Лотманом висловлювалась думка про принципову багатоскладовість будь-якої комунікації, про ноосферу як об'єднання текстів у загальнолюдську культуру або семіосферу [3, с. 4–6; 3, с. 39–40; 3, с. 103–134]. Б.М. Гаспаров наголошує, що структура тексту – це не цілісна побудова, а «результат динамічної інтерференції декількох (як правило двох) структурних принципів – взаємодії, яка надає процесам творення і сприйняття текстів відкритий і непередбачуваний характер» [4, с. 283].

І.В. Арнольд розглядає інтертекстуальність як літературний прийом, як «включення в текст інших текстів з новим суб'єктом мовлення або фрагментів текстів у вигляді цитат, ремінісценцій, алюзій» [5, с. 351].

Слід зауважити, що інтертекстуальність розуміється на сьогодні не тільки як взаємодія текстів різних авторів, але й на рівні взаємозв'язку різних творів одного автора. Дослідження у цьому напрямку дозволяють виявити найбільш типові для одного автора образи, тематику та найуживаніші мовні засо-

би. Принагідно згадаємо роботу М.Л. Гаспарова, де він розглядає «мовні» інтертексти на матеріалі творів О.С. Пушкіна [6, с. 5–15].

При встановленні інтертекстуальних відношень особливо важливим, на нашу думку, є «принцип третього тексту», уведений М. Ріффатерром («третій» є величиною умовною; важливо, що кількість текстів більше двох). Спираючись на семіотичний трикутник Г. Фреге, М. Ріффатерр у роботі пропонує свій трикутник, де Т – текст, Т' – інтертекст, І – інтерпретанта; М. Ріффатерр вважає, що «інтертекстуальність не функціонує і, відповідно, не отримує текстуальності, якщо читання від Т до Т' не проходить через І, якщо інтерпретація тексту через інтертекст не є функцією інтерпретанти» [7]. Поділяючи точку зору М. Ріффатерра, ми також вважаємо, що текст та інтертекст не пов'язані між собою, як «донор» і «реципієнт», і їх відношення не зводяться до примітивних уявлень про «запозичення» і «впливи». Завдяки інтерпретанті відбувається схрещення і взаємна трансформація змістів текстів, які взаємодіють.

Отже, інтертекстуальність належить до категорій, які забезпечують діалогічність дискурсу (і тексту як його складової). Насамперед, вона «занурює дискурс, текст в культурний, науковий код етносу, цивілізації» [8, с. 281], зумовлюючи діалог людської свідомості зі світом дійсності, соціумом.

Розвиток теорії інтертекстуальності сприяє активізації досліджень у сфері прецедентності, адже вона проявляється у відсиланнях до явищ, які усвідомлюються як артефакт і належать контексту, який знаходиться за межами даного тексту [9, с. 55].

Прецедентні феномени є матеріальними знаками інтертекстуальності, а їхній надособистісний характер обумовлений тим, що вони добре відомі особистості та її оточенню, включно з попередниками і сучасниками [10, с. 216].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема прецедентності була поставлена Ю.М. Карауловим у 1986 році, коли він увів термін «прецедентний текст» [10, с. 216]. Пізніше з'явилися терміни «прецедентне висловлювання» [11, с. 94], «прецедентне ім'я» [12, с. 108], «прецедентний феномен» [13, с. 169 – 229], «прецедентна ситуація» [14, с. 46], прецедентний культурний знак [15], «прецедентний жанр» [16]. І на сьогодні проблема прецедентності не є до кінця дослідженою. Свідченням цього є розширення класифікації прецедентних феноменів. І.В. Висоцька вважає, що у деяких випадках термінологічно правильніше говорити не про прецедентну ситуацію, а про прецедентну подію (Ходинка, Чорнобиль). У ЗМІ та рекламі подія – один із ключових аспектів. Подія, зазвичай, датується, тому цілком доречно говорити про прецедентну дату. Одна і та сама дата може маніфестувати

кілька подій і різну референтну співвіднесеність: 11 вересня – для православних християн це день Івана Предтечі, а для америкаців – трагічна дата після теракту в США 2001 року [17, с. 119]. Автор вважає за можливе говорити про прецедентний стиль, коли мова йде про пародіювання або зумисну стилізацію, звертання до творів радіо- та телевізійного дискурсу і до текстів реклами, що дозволяє виокремити прецедентне зображення, при наявності звукового ряду виділяється прецедентне звучання, стосовно вербальних і невербальних текстів (або компонентів полікодового тексту) можна говорити про прецедентний образ. Репрезентантом образу може служити прецедентне ім'я (дядько Сем) або описове вираження («птаха-трійка» у М.В. Гоголя) [17, с.123, 125].

Теорія прецедентності продовжує досліджуватись і розвиватись. Н.В. Петрова у статті «Еволюція поняття «прецедентний текст» виокремлює вузьке та широке трактування цього терміну, розглядає його похідні. [18, с. 176-182].

Характеризуючи прецедентні феномени за локацією їхнього функціонування в соціумі В.В. Красних розрізняє універсально-прецедентні (феномени, які відомі будь-якому homo sapiens, і входять до «універсального» когнітивного простору); національно-прецедентні (феномени, які відомі будь-якому середньому представнику того чи іншого національно-лінгвокультурного суспільства і входять в національно-когнітивну базу); соціумно-прецедентні (феномени, які відомі будь-якому середньому представнику того чи іншого соціуму (соціального, конфесійного, професійного тощо)) [13, с. 173]. Д.Б. Гудков доповнює подану класифікацію автопрецедентними феноменами (феномени, значимі для окремого індивіда) [12, с. 103]. Питання автопрецедентності залишається на сьогодні одним із суперечливих.

Метою статті є з'ясування статусу та функціонування автопрецедентних феноменів.

Виклад основного матеріалу. У нашому дослідженні за основу візьмемо розуміння прецедентних феноменів, яке дається в термінологічній енциклопедії О. Селіванової: «Прецедентний феномен (далі – ПФ) – компонент знань, позначення та зміст якого добре відомі представникам певної етнокультурної спільноти, актуальний і використаний у когнітивному й комунікативному плані. Розуміння текстів, що містять ПФ ґрунтується на фонових й енциклопедичних знаннях адресатів. <...> Знаки ПФ характеризуються значним інформаційним обсягом, подібні до символів. Типами ПФ є ім'я (індивідуальне ім'я відомої людини, персонажа твору, артефакту); ситуація (значима подія, яка реально відбувалася в житті етносу й цивілізації); текст (відомий твір, актуалізований в інших текстах, повернення до якого керується механізмами інтертекстуальності)» [19, с. 49–493].

За рівнем прецедентності прецедентні феномени поділяються на універсально-прецедентні, національно-прецедентні, соціумно-прецедентні та автопрецедентні. В.В. Красних вважає автопрецеденти підтипом соціумно-прецедентних [14, с. 50]. Однак, на нашу думку, не завжди легко визначити статус прецедентного феномену за його рівневою приналежністю.

Звернемося до фактичного матеріалу, зокрема до твору Б. Вуд «Пророцтва» (*Barbara Wood "Die Prophetin"*). Коротко до змісту твору: археолог, співробітник одного з американських університетів Катеріна Александер знаходить у Єгипті стародавні рукописи, і щоб вони не потрапили у приватну колекцію,

вирішила таємно вивезти їх до Сполучених Штатів Америки. У цьому їй допомагає священник католицької церкви Гарібальді. Мисливці за рукописами вбивають її друга і колегу Данно. Переховуючись, Катеріна хоче повідомити іншого колегу про те, що вона у безпеці, з нею усе гаразд, і попередити його про небезпеку. Героїня твору залишає повідомлення на автовідповідачі такого змісту:

«Dr. Voss, hier spricht Mrs. Meritites. Sie haben mir im vergangenen Jahr die Gallenblase entfernt. Ich wollte Ihnen nur sagen, dass es mir gesundheitlich ausgezeichnet geht. Sie müssen nicht zurückrufen, denn ich verreise und mache einen langen überfälligen Urlaub. Ich werde Sie von unterwegs anrufen. Ich hoffe <...>», sie holte Luft und sagte dann: «Ich hoffe, es geht Ihnen gut.» Als Catherine auflegte, sah Garibaldi sie verblüfft an. «Sie haben nicht mit Ihrer normalen Stimme gesprochen. Wie soll er wissen, dass Sie es sind?»

«Er weiß es.»

«Sie haben ihn nicht vor Havers gewarnt.»

«Doch», sagte sie.

«Mrs. Meritites?»

«Eine ägyptische Königin, die vor viertausend Jahren vermutlich an einem Gallenblasenleiden gestorben ist. Julius hat ihre Mumie untersucht. Es gab damals eine Art Skandal <...> Konkurrenzneid im Institut. Julius stellte später fest, dass sein Telefon abgehört worden war und dass man seine Aufzeichnungen ohne sein Wissen photokopiert hatte. Sein Bericht wurde von einem anderen Wissenschaftler veröffentlicht, bevor Julius seine Ergebnisse bekannt machen konnte. Julius wird sich bestimmt an den Fall erinnern und wissen, dass sein Telefon wieder einmal abgehört wird.» [21, s. 194–195].

У наведеному фрагменті використано прецедентне ім'я *Meritites* - ім'я однієї з дружин фараона Хеопса, який збудував найбільшу в світі піраміду Гізи. Катеріна називає себе *Mrs. Meritites*, підставою для чого послужила однакова хвороба *Gallenblasenleiden*. На основі спільної хвороби Юліус повинен здогадатись, хто це *Mrs. Meritites* і що вона намагається йому повідомити. Катеріна переховується, залишаючи повідомлення, вона говорить зміненим голосом і називається не своїм іменем. Прецедентне ім'я *Meritites* служить кодовим словом і виконує парольну функцію. Через ім'я єгипетської королеви у Юліуса повинні з'явитися асоціації з її хворобою, така ж хвороба була і у Катеріни, і лише він про це знає, а змінений голос вказує, що телефон може прослуховуватись.

Юліус прослухав і зрозумів це повідомлення: *«Er hörte sich das Band mehrmals an, bis ihm schließlich dämmerte, daß die Frau Catherine war; die mit verstellter Stimme sprach. Sie wollte ihm offenbar mitteilen, daß sie in Sicherheit war und sich verstecken würde. Niemand sollte wissen, wo sie sich befand – auch er nicht.» [21, s. 225].*

Пізніше він теж використовує прецедентне ім'я *Meritites* у своєму інтерв'ю, посилаючи меседж Катеріні:

«Ich habe nicht viel zu sagen, sondern möchte Dr. Alexander bitten, ihr Vorgehen zu überdenken. Sie ist eine ausgezeichnete Wissenschaftlerin. Ich brauche sie hier dringend. Ich kann das Meritites-Projekt nicht allein durchführen. Wir haben immer gut zusammengearbeitet. Catherine, erinnerst du dich noch an das erste Mal?»

«Meritites», sagte Garibaldi. «Ist das nicht die Mumie, an der er letztes Jahr gearbeitet hat? Was meint er mit das «erste Mal» Haben Sie beide schon früher zusammengearbeitet?»

«Nein. Er versucht, mir etwas zu sagen. Warten Sie<...>» Catherine griff zum Telefon und ließ sich von der Auskunft die Nummer des Halekulani Hotels in Honolulu geben. dann rief sie dort an und erkundigte sich, ob jemand eine Nachricht für Mrs. Merittes hinterlassen habe.

Sie legte die Hand über den Hörer. «Das erste Mal<...>» Ich glaube nicht, dass er damit unsere Zusammenarbeit meint. Ja? Hier spricht Mrs. Merittes. Haben Sie eine Nachricht für mich? «Sie wartete.» Ja? Lesen sie bitte vor.» [21, s. 534–535].

Для того, щоб наштотувати Катеріну на правильне розуміння підказки Юліуса, використано словосполучення *das Merittes-Ptojekt*, яке доповнено індикатором часу «*Das erste Mal <...>*». Саме спонування згадати перший раз (*Catherine, erinnerst du dich noch an das erste Mal?*) сприяло правильному розумінню ситуації. Тобто згадати, яке значення мало ім'я *Mrs. Merittes* вперше, а саме передача інформації по телефону, буде ключем до отримання нової інформації. Катеріна правильно розшифрувала слова Юліуса. Можна сказати, що у наведеному вище прикладі прецедентність імені *Mrs. Merittes* не пов'язана з іменем дружини єгипетського фараона, а базується на повторному використанні цього імені героями твору. *Mrs. Merittes* – це інше (друге) ім'я Катеріни, яке знає лише Юліус, і яке неодноразово використовується для передачі прихованої інформації. Отже, прецедентне ім'я *Merittes* виконує пароліну функцію.

Для героїв аналізованого твору ім'я *Merittes* – це образ небезпеки, таємності, прихованості. Це соціумно-прецедентне ім'я, воно знайоме лише для археологів, викликає у них певні асоціації, які базуються на професійних знаннях. Для священника Гарібальді це ім'я не відоме і ніяких образів чи асоціацій не викликає. Соціально-прецедентні феномени за однією чи кількома ознаками можуть переходити в ранг автопрецедентних феноменів. Так, для Катеріни соціально-прецедентне ім'я *Merittes* стає автопрецедентним іменем, зреалізувавшись на основі однієї ознаки – спільної хвороби.

Висновки. Отже, прецедент, який набуває особливого значення для окремої людини, набуває статусу автопрецедентного. Вирішальним фактором для набуття автопрецедентності є значущість ситуації в житті людини, яка може бути засоційована з ознакою соціумно-прецедентного феномену (професія, місце проживання, згадка дитинства тощо). До автопрецедентних феноменів деякі дослідники відносять тости, якщо мовець неодноразово вживає той самий тост протягом тривалого часу [20]. Саме дослідження таких автопрецедентів на матеріалі німецької мови є перспективою подальших пошуків.

Література:

- Бахтин М.М. К методологии литературоведения. Контекст 1974. М.: Наука, 1975. С. 29–47.
- Попова И.М. Литературные знаки и коды в прозе Е.И. Замятина: функции, семантика, способы воплощения: курс лекций. Тамбов: Изд. Тамбовского гос. тех. ун-та, 2003. 148 с.
- Лотман Ю.М. Избранные статьи: В 3 т. Таллин: Александра, 1992. Т. 1. 247 с.
- Гаспаров Б.М. Литературные лейтмотивы. Очерки русской литературы. М.: Наука, 1994. 428 с.
- Арнольд И.В. Интертекстуальность – поэтика чужого слова Семантика. Стилистика. Интертекстуальность: сб. ст. СПб. гос. пед. ун-т. СПб., 1999. С. 350–362.
- Гаспаров М.Л. Литературный интертекст и языковой интекст Семантика и информатика: сб. науч. ст. Рос. инст. научн. и техн. Информ. М., 2002. Вып. 38. С. 5–15.
- Дерябина Е. Интертекст, его значимость для коммуниканта и языковой общности URL: <http://fixed.ru/prikling/intertekst/index.html>
- Селиванова Е.А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации: монографическое учебное пособие. К.: Брама, 2004, 336 с.
- Дымарский М.Я. Прецедентность и художественность: монография / под общ. ред. Л.И. Гришаевой, М.К. Поповой, В.Т. Титова. Феномен прецедентности и преемственность культур. Воронеж: Воронежский государственный университет, 2004. С. 51–62.
- Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. М.: Изд. ЛКИ, 2007. 264 с.
- Костомаров В.Г., Бурвикова Н.Д. Как тексты становятся прецедентными. Русский язык за рубежом. 1994. № 1. С. 73–76.
- Гудков Д.Б. Теория и практика межкультурной коммуникации. М.: ИТДГК «Гнозис», 2003. 288 с.
- Красных В.В. «Свой» среди «чужих»: миф или реальность? М.: ИТДГК «Гнозис», 2003. 375 с.
- Красных В.В. Этнопсихоллингвистика и лингвокультурология: курс лекций. М.: «Гнозис», 2002. 284 с.
- Иллюшкина М.Ю. Прецедентные феномены в печатной рекламе URL: <http://m.mj.ru/index.php?id=44&article>.
- Слышкин Г.Г. От текста к символу URL: <http://www.vspu.ru/~axiology/ggsbook>.
- Высоцкая И. В. Спорные вопросы прецедентности. Критика и семиотика. 2013. № 1 (18). С. 117–131.
- Петрова Н.В. Эволюция понятия «Прецедентный текст». Вестник Иркутского лингвистического университета. 2010. С. 176–182.
- Селиванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля, 2006. 716 с.
- Чикилева Л.С. Когнитивно-прагматические и композиционно-стилистические особенности публичной речи: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04; «Германские языки». М., 2005. 44 с.
- Wood Barbara Die Prophetin. Verlag: Wolfgang Krüger, 1995. 689 s.

Застровская С. О., Найдюк О. В. Проблематика исследования автопрецедента

Аннотация. В статье рассмотрено понятие интертекстуальности и прецедентности. Среди различных прецедентных феноменов особое внимание уделяется автопрецедентам и на фактическом немецкоязычном материале демонстрируется особенность функционирования автопрецедентных феноменов.

Ключевые слова: интертекстуальность, прецедентность, прецедентный феномен, прецедентное имя, автопрецедент, социумно-прецедентные феномены.

Zastrovskaja S., Naidiuk O. Research on autoprecedent

Summary. The article considers the concept of intertextuality and precedency. Among various precedent phenomena a special attention is paid to autoprecedent. The nature of the autoprecedent phenomena functioning is demonstrated on the actual German-language material.

Key words: intertextuality, precedent, precedent phenomenon, precedent name, autoprecedent, social-precedent phenomena.